

ВПРАВИ І ЗАВДАННЯ У ПІДРУЧНИКАХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ УЧНІВ 2 КЛАСУ

Л. М. Шевчук,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу економіки
та управління загальною середньою освітою
Інституту педагогіки НАПН України
e-mail: sh_l_m@ukr.net*

У статті висвітлено результати аналізу вправ і завдань у чинних підручниках з української мови для шкіл з українською мовою навчання, які спрямовано на формування текстотворчих умінь учнів 2 класу. Окреслено дидактичні засади побудови системи завдань для ефективної роботи другокласників над створенням власних текстів (текстоцентричний, особистісно зорієнтований, діяльнісний підходи; принципи систематичності та наступності). Окреслено умови формування текстотворчих умінь учнів, які полягають у детальному аналізі текстів-зразків текстотворчої діяльності; самостійному виконанні кожним учнем завдань для формування текстотворчих умінь; забезпеченні індивідуалізації та диференціації навчання.

Ключові слова: текстотворчі уміння; навчання молодших школярів; українська мова; підручники з української мови.

Постановка проблеми. Специфіка сучасного інформаційного суспільства мотивує важливість формування у школярів умінь знаходити потрібні тексти, їх аналізувати, інтерпретувати та створювати власні. Ефективному оволодінню учнями початкових класів текстотворчими вміннями сприяє виконання системи відповідних вправ і завдань, які вміщені у підручниках. Необхідність реформування сучасної початкової освіти (що зумовить оновлення підручників) спричинює актуальність окреслення дидактичних засад побудови системи вправ і завдань для формування текстотворчих умінь, доцільних для вмісту у підручниках з української мови для 2 класу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У результаті аналізу науково-методичної літератури з'ясовано, що створення і сприйняття текстів у процесі спілкування описано у працях М. Бахтіна, Л. Виготського, М. Жинкіна, О. Леонтєва, О. Лурії; перетворення мови в текст розглядає М. Медведєв; теорію текстотво-

рення – В. Мещеряков; закономірності створення і сприймання текстів – І. Зимня; перспективність і наступність у формуванні текстотворчих умінь в учнів початкових і 5 класів загальноосвітньої школи – О. Глазова; психологічні чинники побудови іншомовного письмового тексту – І. Секрет. Особливості процесів створення текстів описані у працях С. Гіндіна (на прикладі зв'язного тексту), Н. Голуб (процес текстворення як головний елемент риторики), Н. Болотнова (структура тексту і фактори текстворення), Дж. Міллера (у контексті формування проактивного мислення), Ч. Осгуда (на основі поєднання психології та лінгвістики), В. Статівки (із врахуванням взаємозв'язку текстворення та текстосприймання), Н. Хомського (трансформаційна методика). Сутність текстотворчої компетентності відображено у працях Н. Перхайло та М. Бондаренко. Методичні засади формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів досліджували такі науковці: Л. Варзацька (на засадах розвивального навчання), І. Головка (формування у молодших школярів початкових умінь та навичок складати твори-міркування), О. Мухина (специфіка формування у молодших школярів умінь удосконалювати текст), К. Пономарьова (методика розвитку зв'язного мовлення учнів 2 класу), О. Савченко (аспекти текстотворчої діяльності учнів початкових класів під час уроків літературного читання) та ін. Водночас нині недостатньо досліджено дидактичні засади побудови системи вправ і завдань для формування текстотворчих умінь для вмісту у підручниках з української мови для 2 класу.

Мета статті полягає у розгляді дидактичних засад побудови системи вправ і завдань для формування текстотворчих умінь, доцільних для вмісту у підручниках з української мови для 2 класу.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі спостерігається неоднорідність думок сучасних вчених щодо співвіднесення понять “текстотворчі уміння” та “текстотворча компетентність”. Зокрема, Н. Перхайло розглядає текстотворчі уміння як складник текстотворчої компетентності та зазначає: “Текстотворча компетентність – це цілісна, інтегративна якість особистості, що поєднує в собі текстотворчі знання, уміння, навички, досвід текстотворчої діяльності, ціннісні ставлення та особистісні якості і виявляється в готовності (здатності) створювати “вторинні” та власні зв'язні висловлювання різних типів і стилів мовлення; має багатокomпонентну структуру, в якій виділяють особистісно-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний та рефлексивно-оцінний компоненти” [6, с. 236].

М. Бондаренко трактує поняття “текстотворча компетентність” як комплекс таких умінь: усвідомлювати тему та основну думку майбутнього тексту, будувати його відповідно до визначеної теми, обраної комунікативної стратегії; планувати зміст тексту, збирати й систематизувати відповідний матеріал; надавати власному висловлюванню певного стилістичного забарвлення, добираючи необхідні мовні засоби; знаходити і виправляти недоліки та помилки у змісті створеного тексту, здійснювати оцінку його змісту, форми, задуму і мовного оформлення [1].

Ми погоджуємося із А. Барановим, О. Ворожбитовою, Т. Дридзе, Г. Михальською, О. Сковородниковим, які найчастіше розглядають текстотворчі уміння у взаємозв’язку із текстовою компетентністю. На нашу думку, текстотворча компетентність є комплексним утворенням, складниками якого є знання учнів тексту (будова, ознаки, види текстів), специфіки процесу текстотворення; інтерес школярів до текстотворчої діяльності, готовність учнів до створення текстів і прагнення їх створювати; текстотворчі уміння.

Водночас вважаємо доцільним розгляд текстотворчих умінь у контексті формування інформаційної компетентності, адже результатом текстотворчої діяльності є текстова інформація. Тому варто враховувати, що інформаційна компетентність (за В. Зіборовою) передбачає наявність аналітичних, проектних, прогностичних умінь в засвоєнні та застосуванні інформації, формування яких відбувається під час таких етапів, які має пройти учень: ознайомлення, репродукція, перетворення інформації, створення власного інтелектуального продукту на основі отриманої чи самостійно знайденої інформації [4]. Перелічені вище етапи формування інформаційної компетентності впливають на визначення етапів текстотворчої діяльності.

Сучасні науковці (В. Мещеряков та ін.) перелічують фази у роботі над створенням тексту таким чином: орієнтування в умовах мовленнєвої діяльності; планування змісту і форми твору; реалізація плану; контроль і корекція кінцевого результату [8, с. 112]. Щодо формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів В. Карпалюк уточнює, що основою для ефективного цілеспрямованого та послідовного навчання створенню текстів є виконання системи відповідних вправ у процесі вивчення лексико-граматичного та граматико-орфографічного матеріалу безпосередньо під час уроків розвитку зв’язного мовлення [5].

На нашу думку, доцільним є формування текстотворчих умінь молодших школярів на основі текстоцентричного, діяльнісного

та особистісно зорієнтованого підходів. Використання тексточентичного підходу потребує ретельного добору текстів-зразків текстотворчої діяльності (цікавих, доступних і разом з тим таких, які стимулюють до роздумів, пошуків) та їх ґрунтового аналізу, ознайомлення з інформацією про суть процесу текстотворення. Важливим є дотримання принципів доступності та наступності, що мотивує поступове ускладнення завдань. Тобто до кінцевого результату – створення власного тексту – учень має пройти такий шлях: аналіз прочитаного тексту, його критичне осмислення; висловлення міркувань щодо прочитаного; порівняння текстів; відтворення, відновлення текстів із пропусками та деформованих; доповнення текстів, конструювання з абзаців; створення власних текстів із використанням допоміжних матеріалів та без них.

Реалізація діяльнісного підходу полягає у таких аспектах, як виконання кожним учнем завдань для формування текстотворчих умінь, забезпечення індивідуалізації та диференціації навчання, можливе завдяки різнорівневості завдань.

У чинних підручниках з української мови для 2 класу для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання вміщено різноманітні завдання для формування текстотворчих умінь учнів. Зокрема, такі вправи і завдання школярі виконують під час уроків розвитку зв'язного мовлення. На сторінках підручника “Українська мова” (авт. М. Вашуленко, С. Дубовик) перевага надається складанню і записуванню розповіді за малюнками і запитаннями. Окрім того (під час інших уроків), автори пропонують учням прочитати початок прислів'я, подумати, як його можна закінчити; скласти розповідь за поданим початком, опис – за запитаннями; придумати початок казки; придумати самостійно за малюнком основну частину тощо.

Формуванню текстотворчих умінь учнів 2 класу сприятиме ознайомлення учнів із вміщеною на сторінках підручника навчальною інформацією “Що таке текст? Як будується текст? (Зачин, основна частина, кінцівка.) Є різні тексти: розповідь (про щось розповідає), опис (описує), міркування (про щось міркує)” [7, с. 78]; виконання вправ і завдань на зміну порядку речень з метою створення тексту, добір заголовка до тексту, придумування його зачину і кінцівки, формулювання відповідей на запропоновані запитання за змістом прочитаного тексту, переказ прочитаного тексту; записати речення, у яких букви “стали не на своє місце”, виправивши помилки; поширити речення словами, які відповідають на питання, що в дужках; скласти речення із заданими (або новоутвореними) словами; скласти і записати ре-

чення про заданих тварин за схемою; списати текст, вставляючи пропущені слова (використовуючи довідку); прочитати речення, скласти з них текст; списати, замінюючи виділені слова протилежними за значенням із довідки, зробити висновок, як змінився текст; прочитати два тексти, порівняти їх.

У підручнику “Українська мова” (авт. М. Захарійчук) вправи і завдання для уроків розвитку зв’язного мовлення відмічені позначкою “Описуємо, міркуємо, розповідаємо”. Автор пропонує школярам прочитати початок казки, розглянути малюнки, продовжити розповідь про пригоди героя (записати речення про пригоди персонажа за планом, використовуючи слова з довідки); придумати продовження або кінцівку казки; скласти казку за малюнками та запитаннями, прочитати текст, поміркувати, чи подібна власна казка до казки автора; створити опис заданого предмета після читання загадки та добору із тексту слів, які описують заданий предмет, доповнити ними речення, формулювання відповідей на запитання; написати поради, як користуватися книжкою, за допомогою малюнків та слів із довідки тощо.

Водночас на сторінках підручника “Українська мова” [3] М. Захарійчук акцентує увагу школярів на особливостях тексту, його будові, пропонує школярам дати відповіді на запитання, користуючись текстом вправи; переказати прочитаний текст; “зібрати” слова зі складів і записати їх; скласти речення (за змістом кожного малюнка, використовуючи слова з довідки, з виділеним словом); списати, позначаючи початок і кінець кожного речення (відділити слова і прочитати речення); доповнити речення вибраними словами, продовжити речення словами з довідки, з тексту; прочитати текст, розкриваючи дужки, вставляючи пропущені слова; списати текст, вставляючи слова з довідки; придумати кінцівку розповіді; придумати й розказати закінчення казки; користуючись змістом вірша, скласти текст за планом; записати розповідь за малюнком тощо.

Отже, у сучасних підручниках з української мови для 2 класу для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання ґрунтовно висвітлено інформацію про сутність тексту, його будову, види [7], вміщено різні завдання для формування текстотворчих умінь учнів під час уроків розвитку зв’язного мовлення [3], під час інших уроків української мови [3; 7], однак на сторінках чинних підручників недостатньо інформації щодо сутності процесу текстотворення, спостерігається надання переваги усному виконанню завдань (це призводить до того, що більшість учнів лише пасивно спостерігають за навчальною діяльністю од-

нокласників), можливим є урізноманітнення системи завдань для формування текстотворчих умінь учнів завданнями на відновлення, доповнення, конструювання слів, речень, абзаців, тексту та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Оновлення сучасної початкової освіти супроводжується переосмисленням її концептуальних засад, що призведе до модернізації чинних підручників та створення нових. На нашу думку, ефективному формуванню текстотворчих умінь учнів 2 класу сприятиме використання у підручниках з української мови як текстів-зразків та створення учнями казок та оповідань; збільшення кількості завдань для письмового виконання; використання позитивних аспектів і водночас доповнення відповідної системи вправ і завдань, розміщених у чинних підручниках з української мови; добір завдань різних рівнів складності тощо.

Література

1. Бондаренко М. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності учнів на уроках світової літератури / М. Бондаренко // Всесвітня література у сучасній школі. – 2012. – № 4 (375). – С. 12–14.
2. Вашуленко М. С. Українська мова : підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / М. С. Вашуленко, С. Г. Дубовик. – К. : Видавничий дім “Освіта”, 2012. – 160 с.
3. Захарійчук М. Д. Українська мова : підруч. для 2 кл. загальноосвітн. навч. закладів з навч. укр. мовою. / М. Д. Захарійчук. – К. : Грамота. 2012. – 176 с.
4. Зіборова В. Формування інформаційної компетентності учнів / В. Зіборова. – Режим доступу: // <http://icrmu.luguniv.edu.ua>
5. Карпалюк В. С. Формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів [Електронний ресурс] / В. С. Карпалюк. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua
6. Перхайло Н. А. Від компетентності вчителя – до компетентності учня: комунікативний аспект [Електронний ресурс] / Н. А. Перхайло. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua
7. Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи [Електронний ресурс] / [М. С. Вашуленко, К. І. Пономарьова, О. Ю. Прищепа та ін.]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>
8. Мещеряков В. Н. Жанры школьных сочинений: теория и практика написания : учебно-методическое пособие для студентов и учителей-словесников / В. Н. Мещеряков. – М. : Наука, 2001. – 256 с.
9. Шевчук Л. М. Формування текстотворчих умінь школярів на засадах компетентнісного підходу / Л. М. Шевчук // Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка : матеріали II Міжнародної науко-

во-практичної конференції, 3 грудня 2015 року : у 4 ч. – Суми : Мрія, 2015. – Ч. 1. – С. 121–124.

10. Шевчук Л. М. Читаємо. Розуміємо. Творимо. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2–4 класи (1–4 класи) / Л. М. Шевчук // Програми курсів за вибором для загальноосвітніх навчальних закладів. Варіативна складова типових навчальних планів. 1–4 класи. – Тернопіль : Мандрівець, 2015. – Кн. 4. – С. 140–179.

References

1. Bondarenko M. Formuvannya komunikatyvno-movlennyyevoyi kompetentnosti uchniv na urokakh svitovoyi literatury / M. Bondarenko // Vsesvitnya literatura u suchasniy shkoli. – 2012. – No 4 (375). – S. 12–14.
2. Vashulenko M. S. Ukrayins'ka mova : pidruch. dlya 2 kl. zahal'noosvit. navch. zakl. z navchannyam ukrayins'koyu movoyu / M. S. Vashulenko, S. H. Dubovyk. – K. : Vydavnychyy dim "Osvita", 2012. – 160 s.
3. Zakhariychuk M. D. Ukrayins'ka mova : pidruch. dlya 2 kl. zahal'noosvitn. navch. zakladiv z navch. ukr. movoyu / M. D. Zakhariychuk. – K. : Hramota. 2012. – 176 s.
4. Ziborova V. Formuvannya informatsiyanoi kompetentnosti uchniv [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: icrmu.luguniv.edu.ua/conf2/psih_ped/Ziborova.doc
5. Karpalyuk V. S. Formuvannya tekstotvorchykh umin' v uchniv pochatkovykh klasiv [Elektronnyy resurs] / V. S. Karpalyuk. – Rezhym dostupu: irbis-nbuv.gov.ua
6. Perkhaylo N. A. Vid kompetentnosti vchytelya – do kompetentnosti uchnya: komunikatyvnyy aspekt [Elektronnyy resurs] / N. A. Perkhaylo. – Rezhym dostupu: irbis-nbuv.gov.ua
7. Ukrayins'ka mova. Navchal'na prohrama dlya zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv. 1–4 klasy [Elektronnyy resurs] / [M. S. Vashulenko, K. I. Ponomar'ova, O. Yu. Pryshchepa ta in.]. – Rezhym dostupu: <http://www.mon.gov.ua>
8. Meshheryakov V. N. Zhanry shkol'nyh sochynenyj: teoryya y praktyka napysanyya : uchebno-metodycheskoe posobyе dlya studentov y uchytel'ej-slovesnykov] / V. N. Meshheryakov. – M. : Nauka, 2001. – 256 s.
9. Shevchuk L. M. Formuvannya tekstotvorchykh umin' shkolyariv na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu / L. M. Shevchuk // Osvitni innovatsiyi: filosofiya, psyholohiya, pedahohika : materialy II Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, 3 hrudnya 2015 roku : u 4 ch. – Sumy : Mriya, 2015. – Ch. 1. – S. 121–124.
10. Shevchuk L. M. Chytayemo. Rozumiyemo. Tvorymo. Navchal'na prohrama dlya zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv. 2–4 klasy (1–4 klasy) / L. M. Shevchuk // Prohramy kursiv za vyborom dlya zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv. Variatyvna skladova typovykh navchal'nykh planiv. 1–4 klasy. – Ternopil' : Mandrivets', 2015. – Кн. 4. – С. 140–179.

Шевчук Л. М.

УПРАЖНЕНИЯ И ЗАДАНИЯ В УЧЕБНИКАХ ПО УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ УМЕНИЙ СОЗДАВАТЬ ТЕКСТЫ УЧЕНИКАМИ 2 КЛАССА

В статье освещены результаты анализа упражнений и заданий современных учебников по украинскому языку для школ с украинским языком обучения, которые способствуют формированию умений создавать тексты учащимися 2 класса. Очерчены дидактические основы построения системы заданий для эффективной работы второклассников над созданием собственных текстов (текстоцентрический, личностно-ориентированный, деятельный подходы; принципы систематичности и последовательности).

Описаны условия формирования умений учащихся создавать тексты, которые заключаются в детальном анализе предложенных текстов-образцов; самостоятельного выполнения каждым школьником заданий для формирования умений создавать тексты; обеспечение индивидуализации и дифференциации.

Ключевые слова: умения создавать тексты; обучение младших школьников; украинский язык; учебники по украинскому языку.

Shevchuk L.

EXERCISES AND TASKS FOR TEXT-WRITING SKILLS DEVELOPMENT OF SECOND-GRADE STUDENTS IN UKRAINIAN LANGUAGE TEXTBOOKS

The article outlines the essence of the concept “students skills”, that is considered as a component of the text-writing competence; the urgency and importance of the text-writing tasks system in Ukrainian language textbooks for junior schoolchildren are justified.

The content of the Ukrainian language curriculum for 1–4 grade-students is analyzed (auth. M. Vashulenko, K. Ponomariova, O. Pryshepa, V. Martynenko, S. Karaman, N. Lunko), in terms of problem reflection – text-writing skills development of second-grade students.

The analysis of exercises and tasks for the text-writing skills development of second-grade students is suggested. These exercises and tasks are placed in the modern Ukrainian language textbooks for schools with Ukrainian language education system. The didactic principles of tasks system construction for second-graders effective work in order to create their own texts are outlined. In particular, it is appropriate to develop text-writing skills of primary school children on the ground of text based, activity and personal approaches, which provide a detailed analysis of the proposed texts. They can be a model of text-writing activities result of second-grade students. It is also appropriate the independent tasks performance for each student that is provided by gradual transition from collective to individual work in order to support personalization and differentiation of studying.

However, it is important to observe the principles of systematic graduality, a step-by-step transition from the perception, analysis, recognition, reproduction,

restoration, editing of proposed text - for construction, addition, creating their own.

It is possible to add a system of exercises and tasks for the text-writing skills development of which are placed in Ukrainian language textbooks with creative tasks based on the texts of fairy tales and stories that are need to be done in writing.

Keywords: text-writing skills; teaching of primary school children; Ukrainian language textbooks; textbooks for second-grade students.

УДК 37.013.3

ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЯ СОВРЕМЕННОГО УЧЕБНОГО ПОСОБИЯ ПО ГЕОГРАФИИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Л. В. Шкель,

Научно-методическое учреждение

“Национальный институт образования”

Министерства образования Республики Беларусь

В статье рассмотрены теоретико-методологические основания подготовки учебных пособий по географии в Беларуси согласно последним тенденциям развития системы образования в республике. Рассмотрена реализация компетентного подхода с точки зрения индивидуализации и дифференциации обучения, а также обновления содержания. Определены общие направления к построению содержания и элементы базового учебника нового поколения.

Ключевые слова: компетентный подход, учебное пособие, человек и мир, география, базовое образование.

Введение. Сложившаяся система теоретизации и абсолютизации знаний, классических научно-педагогических подходов, реализованных в содержании учебных предметов “Человек и мир” и “География” в Республике Беларусь не вполне способствует самореализации учащихся посредством приобретения опыта деятельности в природном окружении. С целью решения данной проблемы Министерством образования с 2015 г. поэтапно объявляется конкурс на создание учебных пособий для учреждений общего среднего образования [1]. Целью проведения кон-